

*Gamla fönster åter-
används efter renove-
ring och målning.*

ETT GLASKLART UPPDRAG

Stubbhake, spanjolett, stormhasp med lekare, handvarpa, droppnäsa, fönsterlinka, bladregel, märkla, stjärthake och äggvred. Namnen på de gamla fönsterbeslagen som en gång gjordes för hand väcker nyfikenhet. I Sparreska palatset samt Kammarrättens hus på Riddarholmen i Stockholm pågår en osedvanligt ambitiös fönsterrenovering.

TEXT Monica Strandell FOTO Melker Dahlstrand

DET ANRIKA palatset med det förnämna läget vid Riddarholmskyrkan är täckt av byggställningar och väderskydd. Som besökare får vi ta på oss bygghjälm och neonfärgade västar precis som alla som arbetar på denna byggarbetsplats. Det gamla biblioteket på plan 3 i Kammarrättens hus, som ligger vägg i vägg med Sparreska palatset, har förvandlats till fönsterverkstad där alla moment kan utföras smidigt utan tidsödande transporter.

Det doftar lätt av sågspån, kåda och linolja. Arbetet i Sparreska palatset tycks inte slamra och väsnas lika mycket som på ett vanligt bygge. Det noggranna arbetet kan inte forceras. Uppenbarligen skänker det också glädje och tillfredsställelse.

GLASMÄSTAREN TORD WISTRÖM och de andra hantverkarna behandlar varje fönster med stor aktning för sina

föregångare som byggde palatset på 1630-talet åt riksrådet Peder Eriksson Sparre. Wiström och platschefen Eric Anander har båda mer än 25 års erfarenhet av renovering av gamla kulturhus. De har samarbetat i

Eric Anander och Tord Wiström inspekterar fönster på Kammarrättens hus.

många projekt sedan 2003, bland andra Södra Bankohuset i Gamla stan, Långa raden på Skeppsholmen och Kastellet i Stockholm i sfv:s regi. De faller lätt varandra i talet, ibland behövs bara en blick, några få ord – en avstämning.

Tord Wiström känner att det är en förmån att få arbeta som glasmästare i ett gammalt kulturhus istället för att montera gigantiska skyltfönster i något köpcentrum som numera är en betydligt vanligare syssla i hans yrke.

– Vi har omkring 250 fönster i huset. Med åtta bågar i varje fönster blir det sammanlagt 2000 bågar som ska renoveras. Varje fönster är unikt och har sin egen identitet. När vi tar ner bågen från sin plats numrerar vi den så att vi vet exakt var den ska sitta. Varje glasaruta tas om hand och tejpas och markeras så att vi vet var den hör hemma. Om det bara är en spricka i ett gammalt glas ser vi om vi kan använda den bit som är hel till en mindre båge. Vi dokumenterar allt för hand i en pärm. Många fönster är munblåsta och vi är mycket rädda om

*Till höger:
I måleriet står Ero
Rehnbäck. Första
strykningen målar
han med 50 procent
linoljefärg och
50 procent för-
tunning av alifatnafta.*

*Nedan: Per Bilfeldt
demonterar beslag
samt hörnjärn och
gångjärn som han
rengör och rost-
skyddsbehandlar.*

*Till vänster:
Första steget i
fönsterrenoveringen
är saneringen där
vi möter målaren
Erick Véliz Toro.*

dem, berättar Tord Wiström och lyfter upp en fönsterbåge som om den vore ett spädbarn.

FÖRSTA STEGET I fönsterrenoveringen är saneringen, där vi möter målaren Erick Véliz Toro. Om det är gammalt glas tar han försiktigt ur det med hjälp av en värmelampa och markerar glaset med samma nummer som bågen. Sedan tar han bort beslag och gör bågen trären.

– Så gör vi med alla fönsterbågar för att se vad som behöver lagas, säger Tord Wiström. Det är bly i den gamla färgen, därför har målaren skyddsmask och

overall. Vi har byggt provisoriska väggar i verkstaden för att ha ett fungerande indelning av olika arbetsmoment, med hänsyn till ventilation och miljö.

Alla som ska jobba med blysanering får först göra en blodanalys och kolla njurvården som sedan följs upp med regelbundna blodprov.

NÄR VI BESÖKER SNICKERIET håller Per Bilfeldt på att demontera beslag samt hörnjärn och gångjärn som han rengör och rostskyddsbehandlar. De monteras med nya skruvar som är rostfria eller galvade. Gångjärnen har hållare för stubbhake, många av dem är handsmidda i järn, en hälsning från stormaktstidens kvalitetsbyggen.

I det gamla palatset finns också innerbågar som öppnas med spanjoletter eller äggvred. Dessa beslag rengörs och renoveras. Innerbågarna renoveras också, men har som regel klarat sig bättre än de yttre som utsatts för vädrets makter.

Om fönsterbågen är rötskadad lagar snickaren den genom att lägga in en halvlusning. Han tar bort en rejäl bit så att alla trådar från röttsvampen också följer med och lägger in en kilformad bit av fint virke.

Tord Wiström och snickaren Göran Mattsson har tagit fram virke av bästa kvalitet, som de personligen har valt ut på en brädgård i Nacka. Virket ska vara så tätvuxet som möjligt, tio årsringar

Penslar av hög kvalitet, gärna väl använda, är ett måste för bästa resultat.

per centimeter, vilket normalt är nästan omöjligt att få tag på. Engagemanget glimmar till i Tords ögon:

– Virket kommer från Tarendö norr om Luleå, ett långsamt växande kådrikt virke, helst hugget på vintern i torr luft. Det håller högsta kvalitet och är kvistfritt på tre sidor. Förr användes bara utvalt virke som fick växa långsamt i norr. Man barkade av trädstammar och lät kådan sjunka in i stammen under ett par års tid före avverkning. Det är därför vi har kvar de här gamla fönsterbågarna och karmarna som har ett par, i vissa fall tre hundra, år på nacken.

När bågen är renoverad stryks gångjärn med järnmönja. Om bågen har blivit för liten gör snickaren en

Varje fönster är unikt och har sin egen identitet

påsalning. Precis som förr används träpluggar utom till hörnjärnen som skruvas med rostfri eller galvad skruv.

Nästa moment är glasning. Det ursprungliga glaset återanvänds i första hand. Där det saknas glas används istället så kallat kulturglas som nytillverkas men har mera liv än vanligt fönsterglas. Bågarna kittas på gammalt vis med linoljekitt efter att träytan har mättats med mager linoljefärg.

I MÅLERIET STÅR ERO REHNBÄCK. Första strykningen målar han med 50 procent linoljefärg och 50 procent förtunning av alifatnafta. Efter två dygns torktid gör han en mellanstrykning med 25 procent förtunning, som också ska torka i två dygn före den sista strykningen med ren linoljefärg. När bågen är monterad på plats och fasaden är avfärgad finstryker målarna alla bågar och karmar.

Det har omkring 250 fönster i huset. Med åtta båggar i varje blir det sammanlagt 2 000 båggar som ska renoveras

Fönsterbågarnas hörn är rötskadat och måste ersättas med friskt virke och få renoverade hörnjärn.

Under renoveringen har man hittat rester av ursprunglig puts med ljus kalkfärg och ett förbyggt fönster med spår av ursprunglig färg. Det innebär att Sparreska palatset får tillbaka sin ljusa fasadkulör istället för den röda från 1960-talet och fönstersnickerierna målas med äkta linoljaefärg i en mörkt grön kulör.

ETT FOTOGRAFI FRÅN 1860 visar att Sparreska palatset hade kvar sina smårutiga fönster i de gamla våningarna, berättar Claes Ellehag, filosofie doktor i konstvetenskap, i sin bok »Palatsen i Stockholm under stormaktstiden«. Det är ett tecken på att fönstren inte förstördes i branden som härjade 1802 på Riddarholmen. Märkligt nog, skriver han, finns ursprungliga 1600-talskarmar i ek kvar.

Peder Eriksson Sparre lät bygga palatset i senrenässans ett stenkast från Gräbrödraklostrets kyrka, numera Riddarholmskyrkan. Drottning Kristinas förmyndarregering hade skänkt den värdefulla tomten som en försörjningsgest för att Peders far rikskanslern Erik Larsson Sparre avrättades år 1600 vid Linköpings blodbad. Trots flera

ombyggnader är murstommen bevarad samt den ståtliga renässansportalen på sjöfasaden där Sparre har låtit avbilda vapensköldarna från sina båda fruar, Elsa Posse (död 1633) och Christina Ryning (död 1674).

SEDAN LÄNGE ÄR Sparreska palatset, liksom de övriga adelspalatsen på Riddarholmen, ombyggda till kontorshus för statliga verk och myndigheter. Statens fastighetsverk genomför sedan januari 2010 en ombyggnad och renovering av Sparreska palatset och Kammarrättens hus från 1804 som byggs samman. När det är klart i slutet av 2011 ska Högsta förvaltningsdomstolen, som tidigare hette Regeringsrätten, flytta in i båda husen som enda hyresgäst.

– När vi besiktigade husen upptäckte vi att fönstren var väldigt slitna genom sitt utsatta läge, speciellt på västsidan mot Riddarfjärden. Vi bestämde oss för att ha en hög ambitionsnivå och göra ett grundligt renoveringsarbete med fönstren. Det är ett tidsödande hantverk med gamla metoder och naturmaterial som

Endast äkta linoljaefärg används vid renoveringen av fönstren.

Glasmästare Tord Wiström föredrar att arbeta med antika fönster i gamla kulturhus.

är kostsamt, men ger ett mer beständigt värde, säger Cecilia Brännvall, projektledare vid Statens fastighetsverk för hela renoveringen av Sparreska palatset och Kammarrättens hus.

Cecilia Brännvall uppskattar samarbetet med Tord Wiström och Eric Anander.

– Det märks att Tord älskar sitt jobb som glasmästare i gamla hus. Eric är mycket engagerad, erfaren och en stor hjälp för oss på SFV att i många fall hitta bättre lösningar som även kan spara kostnader, säger hon.

Eric Anander är tillsammans med projektingenjören Stina Lindén huvudansvarig för arbetsorganisationen på bygget. Eric kommer gärna kvart över sex på morgonen, före alla andra för att få tid att strosa runt, titta på hur arbetet fortskrider och fundera ut lösningar på problem som ideligen uppstår på en stor arbetsplats. De kallar honom Alfons, han kan lämna kontorsstolen och vara borta i två timmar då han löser saker under tiden. Det håller inte att spara allt till möten, menar han.

Tord Wiström säger att det är ett kanongång som jobbar ihop. De utför ett hantverk att vara stolta över. *

*Gamla fönsterbågar
med munblåsta fönster-
glas tas varsamt om
hand.*

SÅ FIXAR PROFFSEN FÖNSTREN

Sommaren lämpar sig bra för den som själv vill renovera sina fönster. Tiden då vi bara kastade och köpte nytt är borta. Det gäller framför allt fönster som sitter i hus som är femtio år eller äldre. Innan du sätter igång får du här några goda råd från glasmästare Tord Wiström med lång erfarenhet av fönsterrenovering i kulturhus.

TEXT Monica Strandell FOTO Melker Dahlstrand

1. Undersök dina fönster särskilt på södersidan på huset som får lika illa av solen som en träbåt. Kasta inte äldre fönster utan att undersöka dem noga. Fram till 1960 var de flesta fönster tillverkade av bra virke som håller för en reparation. Plastfärger som blev vanliga på 1960- och 70-talen stänger in fukten så att virket inte kan andas utan ruttnar.

2. Ta bort all lös färg på fönsterbågar och karmar. Använd värmepistol och skrapa bort resten av färgen som sitter löst. Färg på karmar utomhus kan du ta bort med färgborttagningsmedel. Titta på hur fönsterbågen ser ut och laga det trä som är dåligt. Innan du lagar fönsterbågen tar du försiktigt bort fönsterrutan genom att ta bort gammalt kitt med en kitt-lampa.

3. Gör en så kallad halvlusning: Snedsåga bort en rejäl bit, upp till 20 cm i det friska träet ovanför det rötskadade partiet för att få bort alla svamptrådar. Gör en lika snedsågad passbit av så tätvuxet och torrt virke som möjligt som ersätter den borttagna biten. Kontrollera att gångjärnen sitter fast, om inte får du justera dem. Använd galvad eller rostfri skruv.

4. Slipa den lagade fönsterbågen sammetslen så att lagningen inte märks när bågen är färdigmålad. På bågar som inte behöver lagas tar du bort kitt som sitter löst och kompletterar med nytt. Ta det försiktigt så att glaset inte går sönder. Pensla i linolja mellan glaset och träfalsen så att inte linoljan i fönsterkittet sugas in i träet.

5. Nu är det dags att måla. Välj en bra pensel, inte de billigaste. En pensel av hög kvalitet kan rengöras och användas i många år. En bra pensel som är använd och sliten är allra bäst att måla med, anser yrkesmålare. Vårda penseln som en personlig vän.

6. Välj helst linolfjärg, som låter virket andas och är lätt att bättra på när det behövs. Måla ett lager med 50 procent oljefärg och 50 procent förtunning. Efter två dagars torkning gör du en mellanstrykning med 25 procent förtunning. Måla tredje gången med ren linolfjärg. Tänk på att måla både bågen och kittfalsen samt en millimeter in på glasrutan.